

Arts

Enric Marquès inèdit: la historieta del còmic

Manel Mesquita

JOAN COMALAT



Enric Marquès
llegeix la historieta
del còmic a El Cau
del Llop de Girona,
el dia 1 de febrer
de 1983.

Sabia que els tenia. Puntualment, cada cop que recordava l'*eugenial* –per ser nascut a Santa Eugènia de Ter– Enric Marquès i quan, molt sovint, em trobava amb multitud de detalls i detallets quotidians que me'l feien present, mirava de tornar a rebuscar entre la meva paperassa aquell text que l'Enric havia preparat per tal de fer la presentació pública en societat del *Cau Còmic / Helter Skelter* el dia 1 de febrer del 1983 i que ell mateix havia llegit en veu alta, clara i potent, dret damunt els tres primers esglaons que a El Cau de Llop connecten la planta baixa amb el pis de dalt. Finalment, els papers han aparegut i es publiquen aquí per primera vegada.



Nits de reunions a El Cau del Llop per preparar el primer còmic gironí i català.

L'Enric a peu d'escala

La imatge de l'Enric —i quina imatge!— amb els cinc fulls de paper pautat del *Punt Diari* en una mà, on havia preparat un magnífic text titulat «Incursió en la historieta del còmic», i l'altra mà agafada a l'escala de fusta d'El Cau, parlant-nos a la presentació del «primer còmic gironí i català» de Charles Baudelaire, Gérard Blanchard, Ramon Llull, Joana de Navarra, Gutenberg, la llanterna màgica i els teatres d'ombres, Cervantes, La Fontaine, Griffith, Tarzan i Flash Gordon, Batman i Lucky Luke, Enric Sió, Robert Crumb... és un d'aquells moments màgics per guardar en una de les vinyetes del clixé de la retina del cor.

Sabia que els tenia. Fa poc, buscant no sé què entre un munt

de documents de dubtosa utilitat en una hemeroteca convencional i classificats de manera luxuriosa per a una biblioteca pública van aparèixer els cinc fulls originals de l'Enric. Rellegir-los, en el meu cas, i llegir-los per primer cop a la *Revista de Girona*, on es publiquen per primera vegada, és un regal.

El 1996, la Diputació de Girona va publicar, amb el número set i dins la Col·lecció Josep Pla, una selecció de textos de l'Enric Marquès a cura de Narcís-Jordi Aragó i Josep Clara, recollits sota el títol de *L'art, la ciutat i el món*. En el moment de l'edició feia dos anys de la mort sobtada de l'Enric —hauria estat sobtada en qualsevol altre moment que s'hagués produït— i tretze anys de la lectura del text inèdit que ara us presentem. La recerca dels cinc folis de la

«Incursió en la historieta del còmic» va fer-se més intensa després de la troballa que relatava Aragó en una crònica en *El Punt* del 21 de gener d'enguany sobre «Els papers perduts d'Enric Marquès», crònica que feia referència a «unes notes breus» (vint-i-set folis!) «sobre l'activitat artística de la postguerra» que els redactors del llibre *Girona grisa i negra* van demanar a l'Enric, que en aquell moment vivia a París. Posteriorment es van extraviar i acaben de reaparèixer ara, vint-i-nou anys més tard d'haver-los escrit. La nova recerca dóna nous fruits. L'Enric era també un prolífic escriptor.

Disset anys després de l'aventura puntual del *Helter Skelter / Cau Còmic* i de la lectura que féu l'Enric, a tall de presentació i de lliçó magistral del que és i representa el marc referencial del caràcter universal del llenguatge del còmic, ens trobem sense l'Enric i sense còmics periòdics en català (quatre anys després, l'experiència comarcal d'*El llibre de la Selva* també va desaparèixer)... Què hi farem? Còmics... I sempre ens quedarà El Cau del Llop —o no?

Campi qui pugui!

L'estiu de 1982 va ser prolífic. Un grup de joves —ninotaires, *komikeros*, aprenents de lletraferits sense saber-ho i animadors de la *nuït* gironina— vàrem posar-nos d'acord per tal d'enllestir un projecte (encara no ho sabíem, però seria una única publicació) que aplegués les inquietuds al voltant del dibuix, la vinyeta, la historieta, la narrativa... En el llenguatge globalitzador de moda avui parlàriem de «joves emprenedors». Sense més ajuts que la pròpia



En la confecció de *Cau Còmic/Helter Skelter* hi va participar una trentena de persones.

empenya vàrem ser capaços d'aplegar-nos i editar un senzill còmic català que sumava la participació artística d'un grapat de *dibuixaires* de les comarques gironines amb el suport d'un altre grapat d'amics que arrodonien la publicitat, la promoció, la maquetació i l'edició: Vitus, Yordi-E.R., Joaquim Ortiz, Damià Demian's, Fermín Sidera, David Vivó, Seli Comasolivas i Lulú, Josep Lluís Blázquez, Albert Bosch, JAP, Ricard Dilmé, Josep Admetlla, Felipe Millán, Agustí, Rosa Romaní, Manoli, Salvi, Víctor Sanvicens, Sebastià Roig, Joan Fernández, Xavier Margenat, Jordi Pla, Jordi Castells, Ernest Riera, Miguel, Jordi Ribas, Pep Estivill, Joan A. Polau, Jordi Juncosa, Joaquim Colomer, Jofre Ferrer, Matias Cuesta, Quim i Núria del Cau, Farners Colomer, Rafel Bosch, Joan Castro, el Mono, Albert Rossell, Muntsa Casas, Toni Coromines, Lluís Falgàs, Pau, Elena, Carme...

Tot va començar amb una convocatòria oberta i anunciada al *Punt Diari* on es citava a tothom interessat en el món del còmic a El Cau de Llop, del carrer Sacsimort de Girona, per tal dia a tal hora. És graciós relatar aquí que tal dia era l'únic dia que El Cau tancava per descans setmanal, i va ser en Quim del Cau que va localitzar-nos i es va oferir així a obrir en exclusiva per al col·lectiu *komikero*. Foren nits de reunions al voltant de l'obra gràfica original de més d'una trentena de persones engrescades a conèixer l'obra de l'altre col·lega, la possibilitat d'editar-la, com ens ho fariem,



d'on sortirien els duros, prenent copes i fumant i xalant d'allò més.

Vam decidir fer dues portades pel preu d'una: una amb la capçalera *Cau Còmic*, en homenatge a El Cau del Llop, que tan bé ens va acollir i per l'amagatall que representava, i l'altra amb la capçalera *Helter Skelter*, títol de sonores repercussions beatlesianes, que traduït al català ve a ser «campi qui pugui». Rere la primera portada es recollia l'obra més *lite*, de línia clara, amb textos prestats —per exemple de Borges—, més per a tots els públics...; la segona obria aportacions més elaborades, més complexes, més rockeres, més dures... Tot plegat, un còmic tot eclèctic, heterodox i divers. Una *passada*, especialment pel seu procés de creació, que en el fons i amb el pas del temps és el que compta i recordes.

Finalment, l'u de febrer de 1983 l'Enric Marquès i Ribalta prenia la paraula a El Cau i finalitzava cridant: «Ha nascut *Helter Skelter*: campi qui pugui!». Premonitori?

Manel Mesquita
és periodista.

Incursió en la historieta del còmic

«Caricatura i riure són els signes satànics de l'home»

Charles Baudelaire

L'expressió gràfica és vella com l'home. L'aliança gràfic i text, dins els signes convencionals, abans de conèixer l'escriptura i/o l'alfabet –invenció dels fenicis, bons comerciants, per fer-se entendre–, és un fet de civilització.

La il·lustració és, doncs, un fet de civilització.

Des de les pictografies prehistòriques, passant pels jeroglífics egipcis, per la narrativa gràfica, amb comentaris, dels vasos grecs, pels roleus divulgadors de la doctrina judeocristiana –els filacteris o talismans–, que es troben representats en la imatgeria estatuària de les catedrals i dels retaules i, sobretot, en les manuscrits il·lustrats de l'edat mitjana i en els incunables. Superposició i transició lenta en la Història, el cristianisme no rebutja troballes paganes d'expressió i de difusió propagandística. Són els mitjans de comunicació de l'època, i els poders sempre han prestat atenció a la forma de divulgar els seus missatges. En els segles XIX i XX les formes de difusió evolucionaran de manera vertiginosa.

Ramon Llull, en imatges

Un historiador del còmic, Gérard Blanchard, s'atura precisament en un d'aquests documents medievals, el qual em toca de prop, ja que es tracta d'un gran català: Ramon Llull (1231-1315).

Un manuscrit relatant la seva vida, executat per encàrrec de Joana de Navarra en uns tallers parisencs, usa profusament del text escrit introduït dins la imatge, semblantment a la tècnica dels còmics actuals. Paraula i acció hi tenen una unitat de funció.

Abans d'anar a Tunis per evangelitzar els «heretges», Llull volia aprendre l'àrab. Una plana del manuscrit ens és servida en tres imatges cronològiques o seqüencials.

Primera imatge: la lliçó donada per un àrab. Segona imatge: l'àrab intenta matar-lo a cops d'espasa. Llull no vol que se sentenciï a mort l'àrab. Segona imatge: l'àrab intenta matar-lo a cops d'espasa. Llull no vol que se sentenciï a mort l'àrab, però sí que se l'empresoni. Tercera imatge: Llull troba el «moro» penjat a la presó. El nostre personatge expressa el seu agraïment a Déu per haver-lo ajudat a «resoldre» l'atemptat.

Però els manuscrits, quasi exclusivament destinats a la classe culta, lletrada, els clergues, eren lents de copiar, de difondre. El primer gravat que es coneix (de 1370) facilitarà la reproducció i la destinació popular de les imatges pietoses i altament moralitzants, si no intimidatòries («Ars moriendi», «La dansa dels morts»).

Aquesta contradicció –obres originals per a les classes altes i reproduccions (més o menys manipulades) per als llecs o laics– la trobarem al llarg dels segles, fins avui, entre el més difícil i minoritari consum de la lletra impresa i el massiu i majoritari consum de la imatge.

Invenció de la impremta

El 1450 Gutenberg, amb la invenció de la impremta i els caràcters mòbils, facilita un xic la circulació de textos i d'imatges de tot tipus de continguts, a mesura que Europa avançarà socialment.

Alguns artistes, com Hogarth (1735) a Anglaterra, utilitzaran les possibilitats del gravat amb finalitats més comunicatives, costumistes i satíriques. Intenció que s'estendrà per tot el continent. Són ja autèntiques cròniques gràfiques de l'època. Els impresos circulen: és la «literatura de cordill», els fascicles melodramàtics, les auques d'esdeveniments contemporanis que són difoses en veu alta en els mercats. D'altres invents contribueixen a la distracció gràfica de la gent: la llanterna màgica (un assaig de moviment i color), els teatres d'ombres.

És en el segle XIX, el segle de la industrialització, de les revolucions socials i tècniques, quan la cosa impresa es posa a circular intensament i amb lleis gràfiques pròpies. 1814, primera premsa mecànica d'imprimir.

Simplificant, dos autors es poden considerar com a precursors directes del còmic modern. El suís Töpffer, amb el seu personatge el Dr. Festus, dibuixant d'estil fluid, directe, i l'alemany W. Busch, que maneja, en les seves historietes, un gran poder de síntesi gràfica.

Els invents del segle XIX revolucionen els mitjans de comunicació: la fotografia, la litografia, el fotogavat, el cinema. El 1890, la màquina plana d'imprimir s'ha convertit en rotativa, amb capacitat de tiratge de 40.000 exemplars per hora.

Autonomia del còmic

Tot això, és clar, passa en bona part a Estats Units, on la forta immigració europea i els seus recursos naturals han fet que esdevingués ràpidament un país dinàmic i modern. És allà on la premsa diària s'ha desenvolupat i on, a finals de segle, exactament, s'hi comencen a inserir, amb èxit notable, les primeres tires il·lustrades o còmics.

Comença l'autonomia del còmic modern, el qual, sense interrupcions, i amb gran diversitat d'autors i de tècniques, d'estils i de gèneres, constituirà una apassionant aventura artística gràfica, una flexible i mòdica possibilitat d'expressió i de diversió.

Les primeres tires són genuïnament americanes: innocents per a nosaltres, vells europeus hereters d'una imposant i paralizadora cultura. Reflecteixen els aspectes domèstics de la vida quotidiana americana. Humanitzen els animals, tal com, d'altra banda, ha fet la literatura satírica de tots els temps (Cervantes, La Fontaine).

CUTLLO - 1

Tema:

col.	col. req.	cos	font	plana
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				
19				
20				
21				
22				
23				
24				
25				
26				
27				
28				
29				
30				

INCURSIÓ EN LA HISTORIETA DEL "CÒMIC"

"Caricatura i riure són els signes
satànics de l'home"

Charles Baudelaire

L'expressió gràfica és vella com l'home. L'aliança gràfica i text, dins els signes convencionals, abans de conèixer l'escriptura i/o l'alfabet -invenció dels fenicis, bons comerciants, per fer-se entendre-, és un fet de civilització.

La il·lustració és, doncs, un fet de civilització.

Des de les pictografies prehistòriques, passant pels jeroglífics egipcis, per la narrativa gràfica, amb comentaris, dels vasos grecs, pels rolets divulgatoris de la doctrina jueu-cristiana -els filacteris o talismans-, que es troben representats en l'imatgeria estatutària de les catedrals i dels retaules i, sobretot, en els manuscrits il·lustrats de l'Edat Mitjana i en els incunables.

Superposició i transició lenta en la Història, el cristianisme no rebutja treballs pagans d'expressió i de difusió propagandística. Són els mitjans de comunicació de l'època i els poders sempre han prestat atenció a la forma de divulgar els seus missatges. En els segles XIX i XX les formes de difusió evolucionaran de manera vertiginosa.

RAMON LLULL, EN IMATGES

Un historiador del còmic, Gérard Blanchard, s'atura precisament en un d'aquests documents medievals, el qual ~~l'ed~~ toca de prop, ja que es tracta d'un gran català: Ramon Llull (1231-1315)

Un manuscrit relatant la seva vida, executat per encàrrec de Joana de Navarra en uns tallers parisencs, usa profusament del text escrit introduït dins l'imatge, semblantment a la tècnica dels còmics actuals. Paraula i acció tenen una unitat de funció.

Original mecanoscrit
del text d'Enric Marquès.

Els primers dibuixants avui ja són noms clàssics: les sèries *The Katzenjammer Kids*, de Dirks, *Little Nemo*, de W. McCay, *Krazy Kat*, de George Herriman, *Felix the Cat*, de Pat Sullivan. Són tires interrelacionades amb allò que han fet alguns creadors europeus, però els americans desenrotllaran un corrent propi: la major demanda comercial els és favorable. Fins a la dècada dels seixanta, els autors europeus no arribaran a restablir una situació de reciprocitat, d'equilibri.

Nous llenguatges

El còmic, impulsat per la dinàmica de les innovacions dels mitjans de comunicació, evoluciona molt: els primers films de dibuixos animats introdueixen més moviment en els personatges de les tires impreses. La consolidació d'un llenguatge cinematogràfic (1914, *Naixement d'una nació*, de Griffith) incideix en l'escriptura i en la composició gràfica del còmic (els enquadraments, els primers plans, els plans en contrapicat), d'acord amb la influència de la càmera filmadora.

Les lleis tipogràfiques de la publicitat, la ràdio (1920) i el cinema parlant (1927) imposaran al còmic la necessitat de competir amb aquests mitjans, en l'accentuació del paper tipogràfic del text, les situacions, les fresses, les onomatopeies. El còmic elabora una codificació semiològica d'abast universal.



Les portades capiculades de Cau Còmic / Helter Skelter.

És un dilatat i important segon període del còmic, molt fructífer i un xic marcat pel l'expansió de Hollywood (i els seus mites) i per la competència de la TV (1946). És un faust període de consolidació, de certa involució estilística (realisme naturalista), però de gran producció i alta tecnicitat. L'erotisme hi fa una tímida, encara, aparició. *Tarzan*, de Burroughs i Foster, *Flash Gordon*, d'Alex Raymond, *The Phantom*, de Lee Falk i Phil Davis, *Batman*, de Bob Kane, tires detectivesques i bèl·liques, molt emparentades amb la producció cinematogràfica del moment i amb les necessitats polítiques de la «majoria silenciosa» que es va constituint i delimitant en el panorama històric decisiu derivat de la II Guerra Mundial.

Milton Caniff dibuixa, per encàrrec del govern americà, *Male Call* (1942), una sèrie destinada a encoratjar la moral de les tropes.

En els anys seixanta apareixen autors que tomen a personalitzar les seves tires en sengles estils més reflexius, distanciat i intel·lectuals. *Lucky Luke*, de Morris, *Peanuts*, de Charles Schultz, els diàlegs de Feiffer i els grafismes de Steinberg en són alguns exemples.

Extensió del còmic

A Europa es confecciona un còmic de gran qualitat gràfica, estèticament sofisticat, més aviat destinat a adults. *Astèrix*, de Goscinny i Uderzo, *Barbarella*, de J.C. Forest, *Jodelle i Pravda*, de Guy Pellaert, l'italià Guido Crepax, el català Enric Sió i molts d'altres. És la consagració cultural del còmic, objecte de consum i col·leccionable. Se'n celebren els primers congressos internacionals. El còmic és matèria universitària.

Paral·lelament, una nova concepció del còmic ha entrat en escena. Això quan ha pogut editar-se. És menys comestible. Ha nascut dels fenòmens contestataris contraculturals (Robert Crumb, Gilbert Shelton), *hippies*, subterranis, del rebuig de la guerra del Vietnam per amplis sectors de la societat americana, del Maig del 1968, de les planetàries angoixes produïdes per l'armamentisme, del perill nuclear, de la destrucció ecològica del nostre planeta Terra, de les ideologies en fase d'escepticisme, de les crisis industrial i de civilització, que estan tocant sostre.

Han nascut del feminisme, de la marginació, del *pomo* dur i del rock, del subconscient individual i col·lectiu, de la corrupció dels poders, d'un romanticisme cal·ligràfic neomodernista, de la més pura ferocitat expressionista. I de tots els fantasmes, obsessions, frustracions, *neures* i fàstics que es vulgui.

Ha nascut *Helter Skelter*: campí qui pugui!

Enric Marquès i Ribalta